

Xebatên Weqfa Mezopotamyayê di Çarçoveya Plankirina Zimanî de

Studies of The Mesopotamia Foundation in The
Context of Language Planning

Cemil GÜNEŞ

Cemil Güneş | <https://orcid.org/0000-0001-6132-4373> | dilken1308@gmail.com
Ministry of National Education, Diyarbakır & PhD. Candidate at Mardin Artuklu
University, Department of Kurdish Language and Culture, Mardin, Türkiye

Citation:

Güneş, C. (2023). Xebatên Weqfa Mezopotamyayê di Çarçoveya Plankirina Zimanî de. Nubihar Akademî 20, 51-72. DOI: <https://doi.org/10.55253/2023.nubihar.1357329>.

Submission Date	08.09.2023
Acceptance Date	18.11.2023
Publication Date	30.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	There is no conflict of interest between the author and any parties in the article.
Complaints	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Puxte

Ev xebat bi piranî ji çarçoveya plankirina zimanî pêk tê. Plankirina zimanî dibe ku ji bo gelek armancên cuda pêk were. Yek ji wan armancan jî standardîzasyona zimanan e. Plankirina zimanî ya ji bo armanca standardîzasyonê ji xebatên sereke yê mîna plankirina korpûs, plankirina statu û plankirina wergirtinê pêk tê. Xebatên plankirina zimanî dibe ku ji aliyê kesan yan jî ji aliyê sazîyan ve bînin kirin. Mijara vê lêkolînê jî xebatên Weqfa Mezopotamyayê ne ku di çarçoveya plankirina zimanî de hatine kirin. Ev xebat ji destpêkê û sê beşan pêk tê. Di beşa yekem de paşxaneya teorîk ya plansazîya zimanî hatîye dayîn. Di beşa duyem de paşxaneya plansazîya kurdiya kurmancî bi kurtasî hatîye dayîn û di beşa sêyem de jî kar û xebatên Weqfa Mezopotamyayê di çarçoveya plansazîya zimanî de hatîye nasandin û nirxandin. Ji bo ku em vê xebatê bikin me sûd ji xebatên lîteraturê wergirt û me hevdiştin bi avakar, dilxwaz rêveber û koordînatorekê Weqfa Mezopotamyayê re kir.

Peyvên Sereke

Plansazîya zimanî, korpûs, statu, wergirtin, Weqfa Mezopotamyayê.

Abstract

This work is mostly done in the context of language planning. Language planning can be done for many different purposes. One of the goals is the standardization of languages. Language planning for the purpose of standardization consists of major activities such as corpus planning, status planning and acquisition planning. Language planning activities may be done by individuals or by institutions. The subject of this research is the Mesopotamia Foundation's language planning activities. This work consists of an introduction and three parts. In the first part, the theoretical background of language planning is given. In the second part, the background of Kurmanji Kurdish planning is given briefly, and in the third part, the work and activities of the Mesopotamia Foundation in the context of language planning are introduced and evaluated. In order to do this work, we benefited from literature and interviews were held with the founder, manager, volunteer and coordinator of the Mesopotamia Foundation.

Keywords

Language planning, corpus planning, status planning, acquisition planning, Mesopotamia Foundation.

Destpêk

Civak, tevgerên çînî û dewletên ku bi hêza zimên dizanin, ziman û xebatên zimên ji bo armancên xwe bi kar anîne. Ji bo ku ev armanc bi awayekî serkeftî bi cih were pêdivî bi planekê heye. Robert Cooper jî dîyar dike ku plankirina zimanî dibe ku ji bo armancên curbicur be. Ev dibe ku ji bo xebateke femînîst, dibe ku ji bo vejandina zimanekî yan jî berbelavkirina xwendewarîya zimanekî be. Di vir de hin pirsên mîna “kî, çî, ji bo çî, ji bo kê û çawa” nexşerêya plankirina zimanî dîyar dike. Bersiva van pirsan jî bûye sebaba ku binbeşên plankirina zimanî yên mîna plankirina korpûsê (corpus planning), plankirina statuyê statu (status planning) û plankirina wergirtinê (acquisition planning) derkeve holê (Cooper, 1989)

Yek ji sazîyên ku ji avabûna xwe heta niha xebatên xwe di çarçoveya plankirina zimanî de dike Weqfa Mezopotamyayê ye. Weqfa Mezopotamyayê¹ di sala 2013an de bi armanca avakirina zanîngeheke pîrziyan bi piştgirîya gelek zanyar, nivîskar, akademîsyen û sîyasetmedaran li Amedê ava bûye. Lê ji ber rewşa polîtîk ya li Tirkîyeyê ev armanc bi cih nehatîye û Weqfê jî berê xwe daye xebatên zimanî. Ji roja ewil ya avabûna xwe ve, ji alîyê Weqfê ve di çarçoveya plankirina zimanî de gelek xebatên giring yên plankirina korpûs, plankirina û plankirina wergirtinê hatine kirin.

Mijara vê gotarê xebatên Weqfê ne ku di çarçoveya plankirina zimanî de ne. Em ê hewl bidin ku xebatên Weqfê di çarçoveya xebatên korpûs, statu û wergirtinê de bidin nasîn û herweha binirxînin. Armanca vê xebatê di çarçoveya plankirina zimanî de zelalkirina giringîya xebatên sazîyeke zimanî ye. Ev xebat ji sê beşên sereke pêk tê. Beşa yekem derheqê plankirina zimanî de ye ku nîqaşek teorîk hatîye kirin. Di beşa duyem de danasîna paşxaneya plankirina kurdîya kurmançî hatîye kirin. Beşa sêyem jî ji bo danasîn û nirxandina xebatên Weqfê hatîye veqetîn. Ji bo vê xebatê bi B1M², M2M³, S3M⁴ û TM⁴⁵ re derheqê armanc, kar û xebatên Weqfê de hevdîtin hatine kirin. Ev hevdîtin bi rêya formekê pêk hatîye ku ji pênc pirsan pêk tê. Herweha ji xeynî forma hevdîtinê ji malpera Weqfê ya fermî jî hin agahî hatine bidestxistin. Agahîyên ku hatine bidestxistin, di çarçoveya plankirina zimanî de hatine sinifandin û nirxandin.

¹ Ji niha û şûn de em ê bi kurtasî “Weqîf” bi kar bînin.

² Rêveberê Weqfa Mezopotamyayê

³ Koordînatore Akademîk ê Weqfa Mezopotamyayê

⁴ Yek ji avakere Weqfa Mezopotamyayê

⁵ Akademîsyen û dildarê Weqfa Mezopotamyayê

1. Plansaziya Zimanî di Paşxaneya Dîrokî de

Li ser rûyê cîhanê 6900 ziman hene û ev ziman li 200 welatên cîhanê tên axaftin. Em dikarin bibêjin li ser rûyê cîhanê ji hejmara welatên cîhanê 30 carî zêdetir ziman hene û ev jî tê wê maneyê ku hema hema li hemû welatên cîhanê pîrzimanî hene. Hin ji van zimanan dibe ku ji aliyê fermî ve neyên qebûl kirin lê nayê wê maneyê ku ew ziman tune ne. Tenê neh ji van zimanên mîna îngilîzî, ispanyolî, çînî, erebî, hîndî, rûsî, japonî, bengalî, portekîzî ji aliyê zêdetirî 100 milyon însanî ve tên axaftin. Ev jî dibe ji sedî 50 nifûsa cîhanê (Romaine, 2013, r. 448). Hin ji van axiverên van zimanan, ji nifûsa zimanan zêdetir e. Ev jî tê maneya ku ev ziman li ser rûyê cîhanê ji ber gelek sebebên cuda û bi awayekî zêde berbelav bûye. Yek ji wan zimanên ku li ser rûyê cîhanê pir zêde belav dibe îngilîzî ye.

Di deh salên dawî yê nêzî salên 2000î de berbelavbûna îngilîzî û zimanên din yê cîhanê zêdetir dibû û ev berbelavbûn ji bo hebûna zimanên din xetereyek bû. Ev berbelavbûna zêde, bû seba ku civakên zimanî xwe zêdetir bidin ber plankirin û polîtîkayên zimanî (Hornberger, 2006, r. 24). Ronayî Onen jî dîyar dike ku kes yan komên ku li ser plankirina zimanî dixebitin li hember siyaseta asîmîlatîf a dewletan siyaseteke nû pêşniyar dikin an jî ji bo vejandina zimanên bi xetereya wendabûnê re rû bi rû mane, nexşerêyekê didin ber xwe (Onen, 2021, r. 31). Di vir de dibe ku ev xebatên plankirina zimanî ji aliyê kesan ve jî bîr kirin û dibe ku ji aliyê sazîyên dewletan ve jî bîr kirin. Ne rast e ku mirov plankirina zimanî tenê bi sazîyên dewletî bi sînor bikin çûnkî xebatên Ben Yahudayî yê li Filîstînê, yê Sturî li Slovekyayê, yê Aavî li Estonyayê xebatên şexsî yê plankirina zimanî ne (Cooper, 1989, r. 31). Ji xeynî sazîyên dewletî û şexsan, dibe ku komek yan jî sazîyeye sîvîl jî xebatên plankirina zimanî bi rê ve bibe. Xebatên sazîyên mîna *Academia Française* (Cooper, 2013), *Komeleya Xwendekaran a Hêvî* (Kurt, 2021), *TZP Kurdî* (Onen, 2021) ji bo plankirina zimanî xebat kirine.

Helbet plankirina zimanî dibe ku ji bo armancên cuda were kirin lê endîşeya mezin ya plankirina zimanî hînkirin û geşkirina zimên e (Hornberger, 2006, r. 24). Ji ber gelek aliyên plansaziya zimanî, pênaseyên cuda hatine kirin. Ev pênaseyên cuda, bûye seba wê nîqaşa ku wê ji bo vê rewşê kîjan term bê bikaranîn. Li gorî ku Cooper (1989, 29) vediguhezîne ji bo vê rewşê termên mîna *endazyarîya zimanî* (language engineering), *pêşvebirin* yan jî *sererastkirina zimanî* (language development or language regulation), *polîtîkaya zimanî* (language policy), *birêvebirina zimanî* (language management) hatine bikaranîn. Ji cudahiya van terman jî dîyar dibe ku gelek aliyên plansaziya zimanî hene. Wek ku Şehmus Kurt di xebata xwe de (2021, 17) jî dîyar dike ku gelek armancên plankirina zimanî hene ango ev plankirin bi tenê ji standardîzasyona zimanî pêk nayê. Çiqas jê re plankirin bê gotin jî Kurt

(2021) dîyar dike ku ev kar hewce nake ku plankirî be. Herweha Harold Schiffman (1996; 2006) dîyar dike ku ber kodên çanda zimanî, dibe ku ev planeke “ne nivîskî, bi dizî, fiilî, nefermî” be.

Plankirina zimanî bi sedan sal in heye lê ev term bi awayekî akademîk cara ewilî ji aliyê Einar Haugen ve hatîye bikaranîn. Haugen (1959) bi van gotinan qala plansazîya zimanî dike: “Wexta ku qala plankirina zimanî tê kirin, amadekirina ferheng, rêbera rastnivîsînê û rêziman tê hişê min. Ev jî ji bo axiveran û nivîskaran tên amadekirin.” (Vgz. Hornberger, 2006, r. 26). Haugen (1959) di vê gotara xwe de dozdeh pênaseyên cuda yê plankirina zimanî dane. Ji ber ku gelek aliyên plankirina zimanî hene, li dora van pênaseyan dîyar kirîye ku plankirina zimanî bi van pirsan ava dibe: Kî, çi, ji bo kê, ji bo çi û çawa dike (Cooper, 1989, r. 29-31). Ev pirs jî kategorîyên sereke yê plankirina zimanî derdixin holê. Ev kategorî jî plankirina korpûsê, plankirina statuyê û plankirina wergirtinê ye. Plankirina Korpûsê û plankirina statuyê cara ewilî ji aliyê Heinz Kloss (1969) ve hatîye bikaranîn û plankirina wergirtinê jî cara ewilî ji aliyê Robert Cooper ve hatîye bikaranîn (vgz. Hornberger, 2006, r. 27).

1.1. Plansazîya Statuyê

Çawa ku di nav pêvajoyê de ziman diguhere, fonksiyonên zimanan ên ku xizmeta gelan dikin jî diguherin. Derbasbûna zimanên ewrûpî ji zimanê latînî, berbelavbûna erebî di nav gelên afrîkî de ji vê guherînê re mînakên baş in (Cooper, 1989, r. 99). Herweha fransîzî ji vêya re mînakek baş e çunkî fransîzî di mîtolojîyê de gelekî dihat bikaranîn û ji ber vê yekê jî bû zimanê neteweyî ye Fransayê (Ricento, 2006a, r. 5). Gelek sebebên mîna huner, dîn, aborî û hwd bûne sebeb ku zimanê civakê biguhere. Helbet plankirî yan jî ne plankirî, ev tev encamên xebatên plankirina zimanî ne.

Plankirina statuya zimanî ew hewldan e ku fonksiyonên xwendewarîyê yê di nav civakên axiver de dîyar dike (Hornberger, 2006, r. 28). Çunkî bi piranî plankirina zimanî bi plankirina statuya zimanekî dest pê dike û pêdivîya plankirina statuyê, bi xebatên korpûsê çê dibe û ev bi hev re diçin. Ev statuyê dike ku di nav qadên cuda yê mîna dîn, perwerde, teknoloji, medya û aborîyê de be. Fishman (2004) jî dîyar dike ku plankirina korpûsê û statuyê wek du rûyên madalyonekê ne. Ango em dikarin bibêjin ji van yek bêyî ya din, kêm dimîne. Herweha Fishman (2006) jî dîyar dike ku bêyî kulîyateke têt û tijî zehmet e ku mirov li qadên cuda statuya zimanekî bilind bike.

Gelek armancên plankirina statuyê hene. Ev armancên cuda ji aliyê zimannasên cuda ve bi awayên cuda hatine dîyarkirin. Çend ji wan ev in; fermîkirin (officialization) Cooper (1989), neteweyîkirin (nationalization) Heath (1985), qedexekirin (proscription) Kloss (1968) (vgz. Hornberger, 2006,

r. 31-32). Juan Cobarrubias (1983) ji dîyar dike ku armanca plankirina statuyê, di nav hikumet û zimanên din de dîyarkirina cihê zimanekî ye. Ango cihê ku ziman lê ye statuya zimên dîyar dike. Di van armancên dîyarkirî de, xebata Stewart (1968) bi awayekî berfireh e ku di deh xalên cuda de fonksiyonên zimên dîyar dîyar dike (vgz. Cooper, 1989).

Di gava ewil de ya giring *fermîyet* (officialization) e ku statuya zimanan bilindtir dike. Ya din *bajar* (provincial) e. Heke li temama welatekî nebe jî, zimanek dibe ku li bajarekî yan jî li heremekê xwedî statuyeye fermî be (Cooper, 1989, r. 100-104). Statuya fermî ligel ku ewqas giring û fonksiyoneke baş be jî niha rewşa zimanî ya cihanê pir cuda ye. Romaine dîyar dike ku bi tenê ji sedî 4ê zimanên cihanê xwedî statuyeye fermî ne. Herweha bi tenê ji sedî 10ê zimanên cihanê di perwerdeyê de tîk bikaranîn (2013, 449).

Xala din *ragihandina berfireh* (wider communication) e. Ango ji bo ku zimanek bibe xwedî statuyeye bilind, hewce ye ku ji aliyê gelek kesan ve û li cihêkî berfireh ji bo ragihandinê bê bikaranîn. Ev xal bi piranî ji bo wan zimanan e ku ne xwedî statuyeye fermî ne. Ya giring ew e ku ziman bêyî ku xwedî statuyeye fermî be jî, bi awayekî berfireh bê bikaranîn (Cooper, 1989: 104). Ev hînekî bi komên axiveran re jî tîkildar e. Çûnkî xaleke din ya ku ji bo fonksiyonên zimên hatiye dîyarkirin *kom* (group) e (Cooper, 1989). Ango dikare bê gotin ku ji bo ragihandineke berfireh pêk were, hewce ye ku zimanek di nav koman de berbelav bibe. Ev kom dibe ku cemeateke dîni be, dibe ku çîneke di nav civakê de be.

Xala din *navneteweyîbûn* (international) e. Bikaranîna zimanekî di qada navneteweyî de prestîja zimanekî gelekî bilind dike. Xala din *sermaye* (capital) ye anga divê zimanek di sermayeyê de, di aborîya wî welatî de bê bikaranîn ku ziman di nav civakê de zindî be. Xala din jî *mijara dibistanê* (school subject) ye ku divê ziman di nav bernameyên dersan de wek mijar cih bigire. Xalên din jî *perwerde* (educational), *edebîyat* (literary) û *dîn* (religious) e. Ziman di van qadan de çiqas bê bikaranîn, statuya wî jî ewqas bilindtir dibe (Cooper, 1989, r. 106-117). Ev planên ku di van qadan de tîk kirin, zimanan ji aliyê civakî û sîyasî ve ji nû ve saz dike (Deumert, 2000, r. 384-418, vgz. Onen, 2020). Ev jinûvesazkirin cihê zimanan ya di nav civakê de ji nû ve dîyar dike û herweha zimên di qadên cuda de fonksiyonel dike.

Fishman di xebata xwe ya bi navê *vgz.erandina guherîna zimên* (reversing language shift) de ku ji bo zimanên di xetereyê de ye, pîvanekê datîne ku jê re dibêje Pîveka Cihguherîna di Nav Nifşan de ya Astbiast (The Graded Intergenerational Dislocation Scale). Fishman vê xebata xwe wek perçeyeye plankirina statuyê dibîne. Vê xebata xwe di du astên sereke yê bi navê 'duzimanîkirina civakê' û 'xelasîya ji duzimanîyê' de dide. Her astek jî çar gavan pêk tê û di heşt xalan de pîveka xwe dîyar dike. Bi van gavan hewl dide ku

statuya zimên di qadên cuda yên mîna civak, perwerde, medya û aborîyê de bilind bike (Fishman, 2006, r. 311-328). Ji ber ku meseleya duzimanîyê rewşeke kompleks e, dibe ku di wir de hin pirsên din derkevin holê çunkî Mehmet Yonat (2023, r. 31) di xebata xwe de dîyar dike ku xebatên duzimanîyê divê bi baldarîyê mezînin ve bêne kirin. Kontaktên zimanî yên ku sedema rewşên duzimanîyê yên bêemsal in, dibin sedem ku di asta şexsî û civatî de rewşên bêemsal ên duzimanîyê derkevin holê. Ev rewşên kompleks û bêamsal jî dibe ku pîrsgirkên din derxe holê lê helbet ev dibe nîqaşa mijareke din ya plansazîya zimanî.

Em ji vê xebata Fishman (2006) dibînin ku plankirina zimanî bi çî awayî tê kirin bila bê kirin, ev bi fikreke bilindkirina statuya zimên dest pê dike. Em ê vê nêzîkatîyê di nirxandina plankirina korpûs û wergirtinê de zelaltir bikin. Lê em dikarin bibêjin piştî ku biryara plankirina statuyê hat dayîn êdî pêdivî bi hin xebatên korpûsê çê dibe. Ev xebatên korpûsê jî ji bo nivîsê materyal, rê û rêbazên nivîsînê û qadên nû yên zimanî ne. Ev pêdivî jî di nav pêvajoyên plankirina zimanî de plankirina korpûsê ye. Em ê niha li ser plankirina korpûsê û têkilîya wê bi plankirina statuyê re binirxînin.

1.2. Plansazîya Korpûsê

Cooper xebatên plansazîya zimanî û mîmarîyê dişibîne hevdu. Cooper dîyar dike, wexta ku avahîyek çê dibe pêdivî bi mîmaran heye û ev mîmar projeyên xwe li gorî daxwaza mirovan û li gorî derfetên heyî û şert û mercên cihê projeyê çê dikin. Di xebatên zimanî de jî heman tişt hene û ev ji bo ku biryarên statuya plankirinê bi cih bên û zimanek ji bo ragihandinê tê hilibijartin, pêdivî bi plankirina korpûsê heye (Cooper, 1989, r. 122-123). Ev plankirin wek xebatên bingehîn yên zimanî ne. Ji bo plankirina korpûsê pênaseyên cuda hebin jî çarçove û armanca wê gelekî zelal e. Plankirina korpûsê ew hewldanên sererastkirinê awa û avaniyên zimanê nivîskî ne (Hornberger, 2006, r. 28). Ev plankirin bi piranî ji bo zimanê nivîskî ye. Ji bo zimanê nivîskî pergela tê avakirin, xebatên îmlayê tên kirin, qeîdeyên rêzimanê tên danîn û ji bo qadên nû yên zimanî termên nû tên çêkirin (Kaplan û Baldauf, 1997, 38). Fishman jî dîyar dike ku ev xebatên ku li ser zimên çê dibin bi piranî li gorî 'cîhana berê' angû li gorî xebatên kal û pîranî tên çêkirin (Fishman, 2006, r. 315). Di van xebatan de ya giring bikaranîna wan tiştan e ku hatine çêkirin yan jî hatine sererastkirin. Cooper jî dîyar dike ku planker dikarin li ser pergalekê bixebitin ku hînbûn û bikaranîna wê hêsan, nivîsa wê ekonomîk, sepanîna wê erzan be. Ev reformên ku di zimên de tên kirin dibe ku ji alîyê gel ve bi awayekî xweş an jî bi awayekî nexweş jî bên dîtin (Cooper, 1989, r. 122).

Xebatên ku di çarçoveya plankirina korpûsê de tîn kirin her çiqas bi pergala nivîsê re têkildar be jî, her yek ji wan xebatan di kategorîyên cuda de û ji bo armancên cuda tîn kirin. Kategorîzasyona herî kevn ji aliyê Ferguson (1968) ve tîn kirin ku ew jî wek standardîzasyona korpûsê, grafîzasyon (graphization) û modernîzasyon (modernization) ye. Salîh Akin jî xwe dispêre xebatên Einar Haugen (1983) û di xebata xwe de xebatên korpûsê bi du kategorîyên sereke bi nav dike ku yek jê kodkirin (codification) û ya din jî lêhûrbûn (elaboration) e. Kodkirin ji grafîzasyon, rêziman (grammatication), ferheng (lexicalisation) pêk tî. Lêhûrbûn jî ji modernîzasyon û pêşvebirina şiklî (stylistic development) pêk tî (Akin, 2018, r. 189). Cooper jî dîyar dike ku sinifandina klasîk ya plankirina korpûsê grafîzasyon, standardîzasyon (standardization) û modernîzasyon e. Lê du kategorîyên mîna kodîfîkasyon û hûrgulîkirin (elaboration) jî hene û ev kategorîyên nû jî di bin standardîzasyon û modernîzasyonê de tîn dayîn (Cooper, 1989, r. 125).

Di plankirina korpûsê de xala sereke û ya pêşîn grafîzasyon e. Ferguson dîyar dike ku piştî axaftinê di zimên de xala herî giring nivîsîn e. Ji ber ku her tiştê ku tîn axaftin li gorî nivîsê sistematîze nabe, hewce ye ku li gorî zimên pergaleke nivîsînê bê avakirin (Ferguson, 1968, r. 42). Li gorî Cooper grafîzasyon bi du awayan çê dibe. Yek jê bi nêzîkatîya psîkolînguîstîk e. Di vê nêzîkatîyê de li ser hêsanbûna pergala nivîsê û hînbûna hêsan disekine. Nêzîkatîya din jî sosyolînguîstîk e ku di vê nêzîkatîyê de rewşa civakê ya ji aliyê polîtîk, dînî, aborî û çandî ve li ber çavan tîn girtin (Cooper, 1989, r. 126-130).

Danîna pergala nivîsê, ne tenê bi teknîkê re têkildar e. Bandora faktorên civakî ya li ser pergala nivîsê ji bandorên teknîkî zêdetir e. Çunkî çawa ku teknîk pêdivî be, hewce ye ku antropolog, psîkolog, sîyasetmedar, civaknas û zimannas jî di van xebatan de cih bigirin (Cooper, 1989). Herweha Gary Keller li hember nêrîna xebatên teknîkî yê xebatên korpûsê derdikeve û dîyar dike ku xebatên teknîkî bi tenê ne bes e, ji ber vê yekê xebatên civakî û sosyolînguîstîk jî di vir de roleke giring dilîzin (Keller, 1983, r. 257). Di pergala nivîsê de mijareke giring jî rewşa zimanî ya civakê ye. Cooper (1989) dîyar dike ku wexta ku pergala nivîsê hat danîn, divê planker bala xwe bidin li ser zimanê duyem yê wan civakan. Ev jî bi pergaleke hevpar yan jî nêzî hev ji aliyê xwendewarîyê ve avantajê mezî dide wê civakê.

Di plankirina korpûsê de xala din a giring standardîzasyon e. Standardîzasyona zimanî danîna normên dîyarkirî ne. Ev norm bi piranî ji bo nivîsê ne lê helbet piştî wextekê axaftin jî di bin bandora wê de dimîne. Charles Ferguson dîyar dike ku standardîzasyon ew pêvajoya qebûlkirina cureyekî zimanekî ye ku normên wê bi awayekî baş hatine danîn (Ferguson, 1996: 43). Standartkirina amûrên pîvanê ji bo mirovahîyê çiqas giring be, standartkirina zimên jî ewqas giring e (Cooper, 1989, r. 131). Standardîzasyona zimên

dîyarkirina normên nivîskî yê zimanan e. Di vir de ew hewldan heye ku cudahîyên nivîsê ji holê bên rakirin (Hornberger, 2006, r. 31). Yekrûkirina normên nivîskî piştî wextekê bandora xwe li ser zimanê devkî jî dike û rasterast ragihandin di bin bandora van xebatan de dimîne (Ferguson ve Gumperz, 1960). Li ser têkilîya standardîzasyonê zimanê axaftinê û nivîsê Laure Boulden (2007, 55) wisa dibêje: “Dibe ku zimanê axaftinê û nivîsînê ji hev cuda bin. Lê divê neyê jibîrkirin ku ew tiştê ku zimên diparêze nivîsê û ziman bi vî awayî mayinde dibe.

Diyarkirina normên nivîskî, kodîfikasyonê norman a bi awayekî eşkere ye. Ev carinan nasandina nivîsê, berfirehkirina ferhengê û hilbijartina (selection) zimanekî ye (Ferguson, 1996, r. 42). Jixwe kodîfikasyon zelalkirina pîvanên nivîsê ye. Rêbera rastnivîsînê, ferhengên rastnivîsînê, xebatên rêzimanî di nav kategorîya kodîfikasyonê de çê dibin. Jixwe taybetîyên bingehîn yê standardîzasyonê jî ev in. Ji bo vgz.uhestina zimên a ji aliyê zarokan ve jî ev pêvajoyeke giring e. Ev pêvajo bi xebatên dûvedirêj çê dibin û paşê tîndarîyên belavkirin (Cooper, 1989, r. 131-142).

Modernîzasyon jî çêkirina terman a ji bo qadên nû ye. Kategorîya dawî ya Ferguson (1968) e. Di zimanekî de pêdivî bi qadeke nû çê dibe û ji bo berbelavkirina xwendewarîya wî zimanî termên nû tîndarîyên çêkirin (Hornberger, 2006, r. 30). Ev qad dibe ku hiqûq, perwerde, dermansazî, teknoloji, tenduristî û qadên nû yê modern bin. Heke ev çê nebe, plankerên zimanan dibe ku neçar bimînin termên vê qadê ji zimanên din wergirin lê ev jî ji bo pêşveçûna zimanekî astengek e. Jixwe Cooper van xebatan dispêre moderbûna zimanan û zêdebûna pêdivîyên civakê (Cooper, 1989, r. 145).

Kar û xebatên ku ji bo standardîzasyonê tîndarîyên kirin, ji bo plankirina zimanî xebatên gelek giring in. Çunkî ev xebat ji bo xurtkirinê û berdewamîya zimanê nivîskî gelekî giring in. Ji bo ku sîd ji van xebatan bê wergirtin, pêdivî bi tetbîqa van xebatan heye. Yek kategorîya Haugen jî sepandin (implementation) e. Kes yan jî sazîyên ku van berhemên standardîzasyonê amade dikin hewce ye ku xebatên xwe di qadên cuda yê mîna perwerde, medya, weşangerîyê de tetbîq bikin (Cobarrubias, 1983, r. 4).

1.3. Plansazîya Wergirtinê

Plansazîya wergirtinê ji aliyê Cooper (1989) ve li xebatên plansazîya zimanî hatiye zêdekirin. Cooper wisa diyar dike ku plankirina wergirtinê, ew xebatên berbelavkirinê û zêdekirina karhênerên zimên e. Ji ber vê yekê nabe ku ev plankirin di nav xebatên plankirina statuyê de bê bicîhkirin (Cooper, 1989, r. 33). Hornberger (2006) jî diyar dike ku plansazîya wergirtinê li ser zêdekirina xwendewarîya axiverên zimanekî disekine. Diyar dike ku ji bo ev jî pêk were

divê hem fersendên hînbûnê bèn dayîn hem jî bi hînbûna zimên bê teşwîqkirin (Hornberger, 2006, r. 28). Ji bo wan armancên dîyarkirî rê û rêbazên cuda tèn bikaranîn.

Şehmus Kurt di xebata xwe de dîyar dike ku plankirina wergirtinê ji alîyê neteweyên kêmîne ve gelek çaran tèn bikaranîn. Ev jî piranî bi sazîyên perwerdeyê, qursên zimên, medya, navendên çandê tèn kirin. Bi alîkarîya van xebatan tèn xwestin ku ligel axiverên zimên, xwendewarîya zimên jî zêde û berbelav bikin (Kurt, 2020, r. 47). Ji xeynî netewên kêmîne ji bo zimanên berbelav yên cîhanê jî ev plan tèn kirin lê dibe ku armancên sereke yên vê plankirinê cuda bin. Çunkî Hornberger (2006) çar armancên sereke yên plankirina wergirtinê wek *jinûvehînbûn* (reacquisition), dewamkirin (maintain), *hînbûna zimên wek zimanê bîyanî û duyem* (language learning as a language foreign and language second), *guherîna zimên* (language shift) bi nav dike (Hornberger, 2006, r. 32). Ji bo armancên cuda yên plankirina wergirtinê ya neteweyên kêmîne û zimanên berbelav gelek mînak hene.

Ji bo plankirina wergirtinê mînakên balkêş hene. Rihspîyên maorî li Zelendaya Nû li hember kêmîbûna axiverên zimanê maorî, pêşdibistanan ava dikin. Kesên navsere li van pêşdibistanan peywirdar dikin ku zarok ji wan kesên temenmezim zimên baş hînbibin. Herweha li Îsraîlê ji bo kesên koçber dersên Îbranî tèn dayîn û bernameyan ku zimanê wan sivik e çê dikin. (Cooper, 1989, r. 157-158). Li herêma Baskê ya başûrê Fransayê ji alîyê kesên herêmê ve tevgerê dest pê dike û bi vê tevgerê pêşdibistan tèn vekirin. Dibistanên ku ji 8 kesan dest pê dike, digihîje bi hezaran kesî (Paulston ve Heidemann, 2006, r. 303-304, vgz. Kurt, 2020). Xebatên British Councilê jî ji bo zimanê berbelav mînakeke baş e. Ev sazî li welatên cuda pirtûkxaneyan ava dike û mamosteyên zimên li wan deran peywirdar dike ku îngilîzî wek zimanê bîyanî hînbibin wan bike. Mînakeke din jî ji bo koreyîyên Zanîngeha Californîyayê ye. Rêveberîya zanîngehê ji bo ku koreyî zimanê xwe hînbibin, xwendekaran ji bo deh hefteyan dişîne Koreyê (Cooper, 1989, r. 157).

2. Jî Doh Heta Îro Plankirina Zimanî Ya Kurdîya Kurmancî

Kurdan jî di nav plankirina zimanî de bi awayekî cihê xwe girtîye û hewl daye zimanê xwe li hember berbelavbûna zimanên cîhanî xurt bikin û zimanê xwe berbelav bikin. Ev hem wek xebatên şexsî hem jî wek xebatên komî û komeleyî pêk hatine. Berhemên Ehmedê Xanî, *Dîwana Melayê Cizirî*, berhemên Feqîyê Teyran û gelek berhemên din yên klasîk ji bo kurdî berhemên girîng in ku bandora wan li ser rewşa kurdî ya îroyîn heye. Kesên mîna Michiel Leezenberg (2020) û Ronayî Onen (2021) ji bo plankirina zimanî wek destpêkeke girîng xebatên Ehmedê Xanî û Elîyê Teremaxî nîşan didin. Ev xebat

çiças giring bin jî ne zêde birêkûpêk in ku zimên bîne asteke bilindtir. Xebatên birêkûpêk yên ji bo plankirina kurdî di dawîya sedsala 19an de dest pê dikin. Kurdên ku di dawîya sedsala 19an de, di sazîyên modern de perwerde bûn, li cihên mîna Stenbol, Qahîre, Dîyarbekir û Silêmanîyê xebatên çapemenî, weşan û perwerdeyê kirin û mirov dikare van xebatan di çarçoveya xebatên plankirina zimanî de bibîne. Bi taybetî jî van xebatan em dikarin wek xebatên korpûs û statuyê bibînin (Kurt, 2020, r. 15).

Li gorî ku Kurt (2021) dîyar dike bi awayekî birêkûpêk plankirina kurdî ya yekem ji aliyê *Komeleya Xwendekarên Hêvî* ve hatîye çêkirin. Ev komele bi derxistina kovarên xwe yên mîna *Rojî Kurd, Hetawî Kurd û Jînê* qala amadekarîya xebatên alfabe, xebatên rêzimanî û ferhengê dike ku ev xebatên giring yên plansazîya zimanî ne. Orak di xebata xwe de dîyar dike ku piştî xebatên *Hêvîyê*, heta 1932an kovar dernakevin û 1932an de Kovara *Hawarê* derdikeve û di vê kovarê de alfabeya kurdî di hejmarekê de tê weşandin (2022, 70). Herweha Orak (2022) dîyar dike ku herçiças xebatên berîya *Hawar* û *Ronahîyê* hebin jî, xebatên bingehîn ên grafizasyon û rastnivîsîna kurdî di van kovaran de hatine kirin. Celadet Bedirxan bi xebatên xwe yên li ser Kovara *Hawar* û *Ronahîyê* ji bo kurdî di asteke gelekî jor de ye.

Onen dîyar dike ku piştî Celadet Bedirxan mirov dikare xwe bigihîne helbesta *Qimil ya Musa Anter*, DDKOîyên ku di salên 1960î da di dadgehên da heyîna zimanê kurdî parastîye û nivîskarên kovara *Tîrêjê* ku her bang li rewşenbîrên kurd kiriye da ku li zimanê xwe xwedî derkevin (2021, r.29). Wek ku her xebatên ji bo zimên hatibe kirin bandora xwe li xebatên pêşîya xwe jî dikin û ev xebatên zimanî di salên 80yî de digihîje asteke din. Salîh Akin dîyar dike ku piştî derbeya leşkerî ya sala 80yî rewşenbîrên kurd berê xwe didin Ewropayê û li wê derê xebatên giring dikin. Yek ji wan koman jî Semînera Kurmancî ye ku li ser navên Komxebatên Kurmancî ye ku di sala 1983an de li di bin banê Enstîtuya Kurdî ya Parîsê de hatîye avakirin. Vê komê civîna xwe ya pêşîn sala 1987an li Katalonyayê çêkirîye (2018, r.191-194).

Li gorî Kurt (2020) dîyar dike nêrîna kurdî di çavê dewletê de piştî salên 90î diguhere û ji bor ê li ber xebat û pêşveçûna zimanan vebe hin destûr tèn guhertin. Sazîyên mîna Kürt-KAV û MKM vedibin û li van deran dersên hînkirina kurdî tèn dayîn. Yek ji sazîyên giring yên ku xebatên zimanî dikin jî Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê ye. Di salên 90î de vebûna van sazîyan di xebatên kurdî de pêşketinek e. Onen (2021, r. 29-42) dîyar dike ku her çiças berîya niha xebatên zimanî di astên baş de hatibin kirin jî, aktîvîzma zimanî piştî salên 2000î digihîje asta jortir, tevgerên zimanî geştir dibin. Yek ji wan tevgerên giring jî TZP-Kurdî ye di sala 2006an de ava bûye û vê tevgerê xebatên Kurdî-Der û enstîtuyan bi rê ve dibir.

Ji destpêka sedsala 19an û heta niha plankirina zimanî ya kurdî ji aliyê kes yan jî sazîyên cuda ve hatîye astekê. Yek ji van sazîyan jî Weqfa Mezopotamyayê ye ku di çarçoveya plankirina zimanî de bûye şopdarê xebatên berîya xwe û hîn jî xebatên xwe bi awayekî birêkûpêk dewam dike. Em ê di beşa jêrîn de bi berfirehî qala xebatên Weqfê bikin.

3. Xebatên Weqfa Mezopotamyayê di Çarçoveya Plankirina Zimanî de

Yek ji wan sazîyan ku plankirina zimanî bi awayekî birêkûpêk dike Weqfa Mezopotamyayê ye. Weqif di sala 2013an de bi armanca ku zanîngeheke pîrziman ku di serî de kurdî ava bike ji aliyê nivîskar, rewşenbîr, akademisyen û sîyasetmedaran ve li Amedê hatîye avakirin. Weqfê armanca⁶ xwe bi sê xalan û vîzyona⁷ xwe jî bi pênc maddeyan bi awayekî eşkere dîyar kirîye. Ji armanc û vîzyona weqfê dîyar dibe ku bi lêkolînên li ser zimên tê xwestin ku kurdî di asteke bilind de û ji bo qadên cuda bê bikaranîn. Ji bo zêdetir agahîyan û herweha nasandin û nirxandina karên Weqfê ku em vê lêkolîna xwe bikin me bi M2M, B1M, S3M û TM4 re hevdişînek kir. Hevdişîna me bi alîkarîya formeke hevdişînê pêk hat ku pênc pirsên derheqê plankirina zimanî de pêk dihat.

S3M di hevdişîna me de armanc û kar û xebatên Weqfê wisa dîyar dike:

Wexta ku me di sala 2013an de Weqif ava kir, helbet armanca me avakirina zanîngehekê bû. Di nav me de gelek akademisyen, sîyasetmedar, karsaz û ji kar û pîşeyên din mirov hebûn. Wexta ku weqif hat avakirin, rewşa polîtîk ya Tirkîyeyê baş bû û gelek tişt amade bû ku em zanîngehê vekin. Me dixwest li wê zanîngehê xebatên li ser zimên bikin û hin beşên zanistên civakî bi zimanê kurdî bidin.

Wek ku tê zanîn di ser avabûna weqfê re deh sal derbas bû û hîn jî zanîngeh ava nebûye. S3M jî derheqê vê mijarê û hin xebatên Weqfê de van agahîyan dide:

Piştî ku pêvajoya çareserîyê xera bû, avakirina me ya zanîngehê jî bi tenê wek fikrekî ma. Hikumetê êdî xwe neda ber avakirina zanîngehê û ji ber rewşa xerab ya welêt jî, gelek mirovên avakar jî ji me dûr ketin û destê xwe ji weqfê kişandin. Lê me dev ji karê xwe berneda. Di şert û mercên zehmet de me wek ku wê zanîngeh vebe xebatên xwe dewam kirin. Rêveberîyên nû ava bû û kesên ku hatin pêwendî bi wan kesên têkildarî ziman ketin danîn. Wan jî pêdivîyên heyî dîyar kirin û plana xwe li gor wê çêkirin. Ev rêveberî bi akademisyenên zanîngehan û bi kesên xebatên xwe yê ziman, perwerde û folklorê dewam kirin. Jixwe ev xebatên ku tên kirin, ji bo avakirina zanîngehê jî tiştên ferz in.

⁶ <https://www.wmezopotamyaye.org/ku/weqif/1-armanc>

⁷ <https://www.wmezopotamyaye.org/ku/weqif/2-vizyon>

Ji gotinên S3M kêr zêde armanc û çarçoveya xebatên weqfê tê fahmkirin. Em ê di beşên jêr de li gor armanca xebata xwe, kar û barên weqfê di bin sê beşên sereke yê bi navê xebatên plankirina korpûs, statu û wergirtinê de bidin. Em ê di her beşê de xebatên weqfê li gor kategoriyên sereke yê plankirina zimanî bisenifnîn û herweha li gor nîqaşa ku me di beşa yekem de daye binirxînin.

3.1. Xebatên Weqfa Mezopotamyayê yê Plankirina Korpûsê

Wek ku me di xebata xwe de jî dabû, xala yekem ya xebatên korpûsê grafizasyon e. Ji ber ku xebatên pergala nivîsînê ji aliyê Celadet Bedirxan ve hatîye kirin, xebatên grafizasyonê ji aliyê Weqfê ve nehatîye kirin. Ji 1932an vir ve kurdên ku alfabe ya latînî bi kar tînin, li ser pergala ku Celadet ava kirîye dimeşin.⁸

Xala duyem ya xebatên korpûsê standardîzasyon e. Li gorî ku B1M dîyar dike Weqif xebatên xwe zêdetir li ser standardîzasyonê dike. Ev xebatên standardîzasyonê jî zêdetir li ser kodîfikasyon û modernîzasyonê ne. Weqif xebata kodîfikasyonê ya yekem *Rêbera Rastnivîsînê* di sala sala 2019an de diweşîne.⁹ B1M li ser xebatên din kodîfikasyonê yê Weqfê van gotinan dibêje:

Ji bo ku zimanê nivîskî yê kurdî standardîze bibe, me *Rêbera Rastnivîsînê* weşand û niha jî li ser ferhenga rastnivîsînê dixebitin. Em qasî 3 salan li ser *Rêbera Rastnivîsînê* xebitîn û me çap kir lê li gorî rexne, pêşniyaz û sepandinê em wê di ber çavan ra derbas dikin. Herweha xebata me ya ferhenga rastnivîsînê jî bi awayekî kolektîf tê kirin. Ji 60 heremên cuda yê Kurdistanê me peyv dane hev û em yek ji wan peyvyan li gorî van pîvanan dineqînin: Tradîsyon, etîmolojî, fonolojî, berbelavî, nêzîkkirina zaravayan in. Ez dikarim bibêjim em wek sazîya zimanê kurdî kar dikin çûnkî ji bo zimanekî çî hewce bike, li gorî derfetên xwe em li ser wan dixebitin. Piştî van xebatên rastnivîsînê em dixwazin li ser ferhenga kurdî-kurdî ya mezin bixebitin.

Weqif ji bo standardîzasyona kurdî li ser modernîzasyonê jî gelek kar û xebatan dike. Xebata ewil ya termînolojîyê *Ferhenga Têgihên Hiqûqê* ye ku bi hevkarîya parêzeran hatîye derxistin.¹⁰ M2M ji bo xebatên termînolojîyê hin agahiyên dîtir jî dide me:

Niha jî em bi komxebata xwe ya hiqûqê li ser çapa berfirehkirî ya wê berhemê dixebitin. Herweha niha jî xebatên me yê dewam dikin termên zimannasîyê, termên zanista perwerdeyê, termên zanista folklorê ye. Her

⁸ Hawar, Firat Cewerî (Amd.) *Weşanên Nûdem*, c: 1, h: 5, Stockholm 1998, r. 109

⁹ <https://www.wmezopotamyaye.org/ku/d/wesan/1-rebera-rastnivisine.html>

¹⁰ <https://www.wmezopotamyaye.org/ku/d/wesan/6-ferhenga-tegihen-hiquqe.html>

yek ji wan xebatan bi komxebatên cuda dimeşin û ev xebat bi salan didomin.

Di xebatên standardîzasyonê de xaleke giring jî rê û rêbazên xebatê ye. Ango ji bo kodîfikasyon û standardîzasyonê rêyeke çawa tên pejirandin û qeîdeyên nivîsê li gor çî tê danîn gelekî giring e. M2M derheqê awayê rê û rêbazên xebatan de wisa dibêje:

Pêşî dixwazim bibêjim ku hemû xebatên me bi awayekî kolektîf tê kirin û hemû mijar bi berfirehî tên nîqaşkirin. Du xebat ji bo me gelekî giring in ku bi salan e em li ser dixebitin. Yek jê rêbereke rastnivîsînê ye û ya din jî ferhengeke rastnivîsînê. Em wekî rêbaz heta ku konsensusek di nav beşdaran da pêk neyê em biryarekê ji bo tiştêkî nadin. Ji bo ku biryareka baş jî bidin em hem li xebatên berî xwe, li klasîkên kurdî û normên rûniştî dinêrin û hem jî li belavbûna wî tiştî ya nav devokan û dîyalektan dinêrin. Bi taybetî dema ku em ji bo ferhenga ortografîk biryaran didin, em formên herî zêde berbelav li ber çavan digirin.

Ji van gotinên M2M dîyar e ku Weqif di xebatên kodîfikasyonê de çalak e û giringîya dide pêvajoya standardîzasyonê. Di xebatên standardîzasyonê de wek ku Cooper (1989) jî dîyar dike pisporîya beşdaran gelekî giring e. Heke ev nebe, ew kar wek karekî teknîkî dimîne û di berbelavbûn û qebûlkirina wê de pirsgirêk derdikevin holê. B1M derheqê komxebatan de van agahîyan dide me:

Her xebatekî me bi formata komxebatan çêdibe. Ev çend mehan carekê ye û carna rojekê carna jî bi rojan dewam dike. Beşdarên van komxebatan jî ji pisporên qadê pêk tînin. Têma her çar beşan û dîsporayê ji bo me giring e. Piştî ku xebatên me bi dawî dibin em wan ji gelek pisporan re ji bo nîrxandinê dişînin. Di xebata hiqûqê de hiqûqnas û zimannas hene; di xebata perwerdeyê de mamoste, zimannas, akademîsyen û perwerdekar hene; di xebata linguistikê de zimannas hene; di xebata termên folklorê de jî zimannas û folklornas hene.

Wexta ku em li beşdarên van komxebatan dinêrin, dîyar e ku xebat bi pisporên qadê ve dimeşe. Ligel pisporên qadê hene jî, kesên mîna civaknas, psikolog, antropolog û sîyasetmedar di van xebatan de cih nagirin. Ev jî dibe sebaba ku ev xebat wek xebatên teknîkî bimînin. B1M li ser cihê ku xebat lê çê dibe jî hin agahîyan dide me:

Ev komxebatên me berî koronayê bi piranî rûbirû bûn, piştî wê me gelek jê online çêkirin, lê her sal em carek du caran rûbirû dicivin.. Heta niha me li Amed, Batman, Wan, Mêrdîn û li Dihokê van xebatên xwe çê dikin çunkî em wek karekî neteweyî li vê meseleya zimanî dinêrin.

Di xebatên standardîzasyonê de xaleke din ya giring jî sepandina wan xebatên standardîzasyonê ne. Weqif heta niha 12 hejmar kovara *Folklor Me*¹¹,

¹¹ <https://www.wmezopotamyaye.org/ku/d/naveroken/90-hejmara-12an-ya-quotfolklor-mequotye-derket.html>

6 hejmar kovara akademîk ya *Folklor û Ziman*¹² weşandîye. Her weha ji pirtûkên klasîkan, hînkirina zimên, lêkolîn û folklorê 12 pirtûk çap kirine. Weqif qeîdeyên zimanî yê diyar kirî li ser van berhemên disepîne. M2M derheqê sepandina xebatên zimanî de wisa diyar dîke:

Sepandina xebatên xwe yê zimanî di berhemên Weqfê de ji bo me jî giring e çûnkî bi vê sepandinê em kêmasîyên xwe dibînin û li gor wê di xebatên xwe de sererastkirinan dikin.

Ji bo xebatên korpûsê yê kurdî, komxebat û berhemên korpûsê yê weqfê M2M gotinên xwe yê dawî wisa tîne ziman:

Heta niha me çî xebatên standardîzasyonê kiribin, ev xebatên me bûne dewama xebatên berîya xwe. Yanî me, çî xebatên berîya me hatibe kirin dane hev û li ser wan me xebatên nû kirine. Ev hem ji bo gramêrê hem ji bo rastnivîsê û hetta ji bo terman jî wisa ye. Çûnkî em xebatên xwe yê termînolojîyê jî li gor xwe çê nakin. Pisporek qadê bi salan xebitîne û berhemek derxistine, em jî li ser wan berhemên dixebitin. Carinan em hin terman nû dikin, carinan termên nû lê zêde dikin û carinan jî bi biryara tevahîya beşdaran sererastkirinan dikin.

3.2. Xebatên Weqfa Mezopotamyayê yê Plankirina Statuyê

Plankirina statuyê yek ji xalên sereke yê plankirina statuyê ye. Weqif ligel kar û xebatên korpûsê, di nav wê hewldanê de ye ku statuya kurdî di nav qadên cuda yê jîyanê de bilind bike. Wek ku Cooper (1989) diyar dîke gava yekem ya plankirina statuyê fermîkirin e. Ev xebata me ji ber ku li ser xebatên Weqfê ye û Weqif bi xwe jî li Tirkîyeyê ye, di qada fermîkirina dewletî de ew derfeta Weqfê bi xwe tune ye çûnkî statuyeye kurdî ya fermî li Tirkîyeyê tune ye. M2M jî ji bo xebatên fermîkirina kurdî wisa dibêje:

Ligel ku piştî salên 1990î ji aliyê bikaranîna kurdî ve hin gav hatibin avêtin û piştî 2010an beşên kurdî li hin zanîngehan hatibin vekirin jî statuyeye fermî ya kurdî li Tirkîyeyê tune ye. Ji ber vê yekê wek Weqif xebatên me bi tenê ji bo fermîkirinê bixwe tune ne. Em zêdetir bi xebatên xwe dikin ku statuya kurdî di nav civaka kurdan de bilind bikin.

Ji xeynî fermîkirina kurdî em dikarin van gotinan ji bo gava duyem ya ku Cooper (1989) diyar dîke bajar/herem (provincial) jî bibêjin. Çûnkî ji ber ku statuya fermî ya kurdî li Tirkîyeyê tune ye, zehmet e ku mirov qala fermîkirina kurdî ji bo bajar yan heremeke cuda jî bikin. Lê wek ku Stewart (1968) jî nîşan daye, zimanê ku ne xwedî statuyeye fermî bin jî dibe ku bi bikaranîna zimên ya di ragihandinê de statuya zimanekî bilind bike. Hewldanên Weqfê di vê xalê de hene. Di hevdiştina me de B1M wisa diyar dîke:

¹² <https://www.wmezopotamyaye.org/ku/kovar/>

Tu fermiyeta zimanê kurdî li Tirkîyeyê tune ye lê em bi têkilîyên xwe yên bi sazî û weşanxaneyên kurdî re hewl didin ku zimanekî standart bi kar bînin û bi taybetî jî di karûbarên akademîk de em bikaranîna kurdî wek ji karên sereke yên weqfê dibînin.

Ji bo bilindkirina statuya navneteweyî jî kar û xebat tînin kirin û herweha ev kar û xebat bi xebatên medyayî jî bi hev re tînin kirin. Di van xebatan de hem tînxwestin ku kurdî û kurdî di qada navnetewî de hebin û hem jî dixwazin fonksiyona kurdî ya di medyayê de xurttir bikin. Weqif malpera xwe bi çar zimanan bi kar tîne (kurmancî, zazakî, inglîzî, tirkî)¹³ û naveroka malpera xwe bi van çar zimanan nû dike. Ev jî ji bo statuyê xebatek e jixwe. Ji xeynî malperê û ji bo van xebatên statuyê B1M wisa zelaltir qal dike:

Em gelek platformên medyaya civakî ji bo karên zimên bi kar tînin. Ji vîdyoyan heta wêneyan em xebatên xwe didin nasîn û hewl didin ku zêdetir belav bikin. Herweha em bi medyayên kurdî re civînan çê dikin ji bo berbelavbûna kurdî û xebatên xwe lê di vîwarî de em zêde bi pêş ve neçûne. Çunkî ji bo medyayê planeke me ya zelal tune ye bi rastî. Malpera me ya Weqfê jî heye û ya weşanxaneyê jî, em di van malperan de hem bi zaravayên kurdî xebatên xwe belav dikin hem jî inglîzî jî dikin ku yek ji zimanê navneteweyî ye. Çiqas kême be jî em li welatên ewrûpayê xebatên lobîyê dikin û vêya jî dildar û xebatkarên weqfê re bi zimanên mîna almanî, fransî, erebî dikin. Herweha sazîyên neteweyî û navneteweyî serdana me dikin û di wan hevdiştinan de jî, bi alîkarîya wergêran bi piranî em kurdî bi kar tînin. Helbet em van xebatan ji bo danasîn û bilindkirina statuya kurdî dikin.

Çend xalên giring yên plankirina statuyê jî fonksiyonên perwerde, edebiyat û dîn e. Li gorî ku M2M dîyar dike di qada dîn de xebatên Weqfê tune ne lê di qada perwerde û edebîyatê de hin xebat tînin kirin.

Bi rastî ew derfet kême e ku em di qada perwerdeyê de xebatan bikin çunkî perwerdeya kurdî kême e û perwerdeya bi kurdî qet tune ye jixwe. Em bi hin berhemên xwe yên mîna Kurdîzanê hewl didin ku xebatên hatine kirin di qada perwerdeyê de belav bikin lê ew jî pir baş bi pêş ve naçe. Ji bo qada edebîyatê jî ez dikarim wisa bibêjim, xebatên me yên folklorê hene û em van xebatên xwe bi dildaran re li qadê dikin û berheman jî li gor xebatên xwe yên standardîzasyonê dikin. Lê ji alîyê nivîskar yan rewşenbîrên bi edebîyatê re tînkildar karekî me ya plankirina statuyê tune ye. Kovara Folkora Me heye ku nivîsên folklorîk tê de çap dibin, ev belkî mînakek biçûk be ji bo vê yekê.

B1M qala hin xebatên folklorê yên Weqfê dike û van xebatan wek xebatên bilindkirina statuya kurdî jî bi nav dike û wisa dewam dike:

¹³ <https://www.wmezopotamyave.org/>

Jixwe wek ku me di serî de gotibû ziman û folklor du karên me yên sereke ne. Ji bo ku berhemên me yên folklorîk wenda nebe û ji bo ku dewlemendîya folklorê kurdî belav bibe û em sûtê jê wergirin, em li vê derê mirovan derheqê berhavkarîyê de perwerde dikin û dişînin qadê. Ev perwerde jî ji aliyê akademîsyen û pisporên qadê ve tê dayîn. Berhemên ku hatine hevdan baş be, em wan çap jî dikin û digihînin li ber destê xwîneran. Xwîner wexta ku van berhemên folklorîk dibîne hem pêwendîya wan ya zimên baş dibe hem jî prestîja zimên li ber çavê wan baştir dibe.

Yek ji xala giring ya plankirina statuyê jî zimanê kar e. Weqif kar û xebatên xwe bi kurdî dike. B1M derheqê vê xalê de wisa dibêje:

Li vê derê ji xeynî karên fermî yên dewletî kar tev bi kurdî ne, hem zimanê nivîsê hem jî zimanê axaftinê. Wexta ku serlêdana kar ji bo Weqfê çê dibe, şerdê me yê yekem kurdî ye. Ev hem wek biryara Weqfê ye hem jî ji ber zimanê karên me kurdî ye wisa ye.

3.3. Xebatên Weqfa Mezopotamyayê yên Plankirina Wergirtinê

Xebatên plankirina zimanî bi xebatên statuyê dest pê dike û bi xebatên korpûsê re dimeşe. Ji bo ku ev xebatên ku bînin kirin di nav gel de bînin belavkirin, hewce ye ku fersenda hînbûna zimên ji bo gel bînin dayîn. Weqif ji bo kesên ku bi diaxivin pirtûkeke bi navê *Kurdîzan* ya ji bo xwendin û nivîsînê çap kir.¹⁴ Ji bo vê pirtûkê û xebatên zêdetir yên wergirtinê M2M wisa dewam dike:

Ev Weqif roleke sereke ya mîna hînkirina kurdî, fersenda hînkirina kurdî negirtîye ser xwe. Weqif zêdetir li ser xebatên sereke yên folklor û standardîzasyonê disekine. Ligel vê jî me wek sazî *Kurdîzan* çap kir ji bo kesên ku bi kurdî dizanin lê nikarin bixwînin û binivîsin. Ev jî ji sê astan pêk tê. Me asta destpêkê çap kir û mane du astên din. Kurdîzan ji bo xebatên me yên standardîzasyonê stratejîk e jî bi rastî çûnkî em xebatên xwe bi rêya van xebatan belav dikin ku ew standardî di nav civakê de baştir û zûtir belav bibe.

Ev berhema *Kurdîzanê* ji bo plankirina wergirtinê dikare bê binavkirin lê ev ji bo fersend û teşwîqa hînbûna kurdî dibe ku qels bimîne. Herweha divê bê gotin ku Kurdîzan li ser xebata *Mamoste*¹⁵ hatîye amadekirin. TM4 jî yek ji nivîskarê pirtûka *Mamoste* û *Kurdîzanê* ye û derheqê her du pirtûkan de wisa dibêje:

Em çar akademîsyen li ser *Mamoste* û *Kurdîzanê* xebitîn. 10 sal di ser derketina *Mamoste* re derbas bû û ew helbet xebateke baş bû lê ji aliyê hin şîyanên zimanî ve qels bû. Di *Kurdîzanê* de me rahênan zêdetir kirin, me ji bo axaftin û guhdarîkirinê QR kod bi kar anî ku xwendekar bixwazin

¹⁴ <https://www.wmezopotamyaye.org/ku/d/wesan/30-kurdizan---1.html>

¹⁵ Ev pirtûk jî aliyê çar akademîsyenan û ji weşana Zanîngeha Mêrdînê derketîye.

dikarin metnan guhdar bikin û ji aliyê mîzanpajê ve jî gelekî profesyonel bû. Ev pirtûk ji pirtûkên hînkirinê yê li cîhanê derketine ne kêmtir e. Ji bo berbelavbûna kurdî û ji bo wergirtina zimanê kurdî çî ji desrtê me hat me kir.

Yek ji cudahiya xebata *Mamoste* û *Kurdîzanê* jî, rê û rêbazên nivîsînê, ferhenga pirtûkê û bersivên pirsan e. Wexta ku *Mamoste* hebû, xebata *Rêbera Rastnivîsînê* ya Weqfê tune bû. Derheqê vê mijarê de TM4 wisa dibêje:

Me zimanê nivîsînê yê *Kurdîzanê* ji xeynî çend xalên biçûk, bi piranî li gor *Rêbera Rastnivîsînê* nivîsand. Herweha Ferhenga *Mamoste* bi du zimanan bû (*Kurdî-Tirkî*) lê ya *Kurdîzanê* bi sê zimanan (*Kurdî-Tirkî-İngilîzî*) hatiye amadekirin. Cudahiya din ya her du pirtûkan jî bersivên rahênanan e. Di *Mamoste* de bersivên pirsan yan rahênanan tune bû lê di em di *Kurdîzanê* de bersiv jî lê zêde kirin.

Ji xeynî *Kurdîzanê* B1M qala xebateke din ya hînbûna kurdî dîke:

Ji xeynî *Kurdîzanê* em ê ji bo kesên ku qet bi kurdî nizanin jî setekê amade bikin. Herweha ji bo hînkirina kurdî me çend caran rûbirû û online dersên rêzimana kurdî dan. Lê ev ders di asteke bilind de bûn. Ji xeynî van xebatan, di plana weqfê de çend xebatên ji bo hînkirinê hene. Ev jî wek hînkirina kurdî li ser platformên dijital, dijitalîzekirina berhemên hînkirinê tevî berhemên din yê Weqfê, amadekirina materyalên perwerdeyê ne. Ev xebatên ku hatine plankirin jî bêguman bi derfetên mezin çê dibin.

Di plankirina wergirtinê de ji xeynî van xebatên ku M2M nîşan daye, hin berhemên klasîk hatine çapkirin. M2M derheqê van berheman de van agahîyan dide:

Em carinan li arşîva berhemên kurdî dinêrin û ji van berheman yê têkildarî zimên em çap dikin. Di çend salên dawî de me 3 berhemên Mela Mehmûdê Bazîdîyî çap kirin. Du ji wan li ser rêzimanê ne û yek jî berhemeke hînkirina kurdî ye. Bi van berheman em hewl didin ku klasîkên me bî naskirin û bi van berheman fikra xurtbûn û qîmeta kurdî jî di serê mirovan da çê bibe.

Encam

Xebatên plankirina zimanî herçiqas di nav kategoriyên korpûsê, statu û wergirtinê de hatibe senifandin jî, ev her sê gav nikarin bêyî hev du bimeşin û bî nirxandin jî. Em ji xebatan wan dibînin ku Weqif bi bilindkirina statuya zimanê kurdî ya mîna avakirina zanîngeheke pîrziman dest bi plankirina zimên kirîye lê ji ber sedemên cuda ev vgz.uherîye xebatên kodîfikasyon û modernîzasyonê. Ji amadekirina rêbera rastnivîsînê, heta termînolojîyên cuda di gelek qadan de xebatên korpûsê tînin kirin. Her weha li gor vîzyon û armanca ku hatiye dîyarkirin, çiqas kême be jî di warê plankirina statu û wergirtina zimên de jî xebat hatine kirin. Li gorî agahiyên me bi dest xistin û hevdiştinên ku me kirin, her çiqas xebatên zimanî hatibin kirin jî, di plankirina zimanî de ji aliyê

hin rê û rêbazan ve hin kêmasîyên Weqfê jî hene. Ya pêşî ew e ku di nav komên qadên cuda de ji xeynî pisporên qadê kes di koman de cih nagire. Beşdarên komê bi piranî li ser nasnameya xwe ya zimannasîyê di komê de cih digirin. Yanî civaknas, antropolog, sîyasetmedar û akademîsyenên ku ji alîyê plansazîya zimanî ve pispor in di komxebatên weqfê de cih nagirin û ev jî xebatên weqfê hinekî di asta mihendîsîyê de dihêle. Herçiqas mihendisîya zimên ji bo standardîzasyonê xebatên giring bin jî, li gor nêrîna nû ya plansazîya zimanî hinekî kevn dimîne. Ev kom dibe ku di dayîna biryaran de hinekî hişk tev bigerin û di pêdivîyên zimanî yê civaka nû de qels bimînin. Herweha di mihendîsîyê de îhtîmal heye ku temayula giştî neyê dîtin û ji bo pêvajoya qebûlkirina rêzîkan hinekî hişk be. Jixwe hin biryarên ku ji bo Rêbera Rastnivîsînê hatine dayîn, ji alîyê alîyên cuda ve tên rexnekirin. Çunkî yek ji prensîba standardîzasyonê ew e ku divê dewama xebatên berîya xwe be. Lê ligel ku ji alîyê Hawarê, Komxebata Kurmancî, Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê û Kurdî-Derê ve hin rêyên nivîsînê hatibin standardîzekirin û bi deh hezaran mirov bi van materyalan hatibin perwerdekirin jî di Rêbera Rastnivîsê de hin guhertinên radîkal yê mîna “re-ra, de-da, îy-iy, eke-eka, ekî-ekê” û hwd. hatine kirin û ev guherîn bûye cihê nîqaşan. Em dikarin bibêjin ku van nîqaş û rexne xebatên plankirina statuya zimên ya weqfê qels kirîye û herweha bûye seba ku xebatên Weqfê yê wergirtina zimanî zêde belav nebe. Helbet ev xebat di çarçoveya xebatên weqfê de hatîye kirin û ji bo fahmkirina mijarê pêdivî bi xebat û lêkolînên zêdetir û kûr heye. Wekî gotinên dawî em dikarin bibêjin ku Weqif ji bo plankirina zimanî sazîyeke giring e, bi taybetî jî ji bo xebatên kodîfikasyonê û modernîzasyonê. Weqif her çiqas birêkûpêk bixebite jî, pêdivî bi xurtkirina beşdaran, lihevkirineke giştî û berdeyamkirina xebatên berîya xwe heye. Herweha ji bo ku ev xebat bi awayekî serkeftî belav bibe, pêdivî bi zêdetir xebatên plankirina statuyê û wergirtinê hene.

Çavkanî /References

Akın, S. (2018). Plansaziya Zimanî li Dîyasporayê: Plansaziya Korpûs û ya Prestîjê ji bo Kurdî. *The Journal of Mesopotamian Studies*. 3 (2). 185-201.

Boulden, L. (2007). *Standardbûna Zimên di Kovara Zend de*. Stenbol: Zend Bilim Kültür Eğitim Basın Yayın Ltd. Şti.

Cobarrubias, J. (1983). Ethical Issues in Status Planning. Di hundirê *Progress in Language Planing*. Berlin: MOUTON Publishers.

Cooper, R. L. (1989). *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ferguson, C.A. (1996). *Socio-Linguistic Perspectives: Papers on Language in Society*. Ferguson Charles A. (Edited Thom Huebner). Oxford University Press.

Ferguson, C. A. and John J. Gumperz. (1960). Introduction. In Charles A. Ferguson and John J. Gumperz (Eds.). *Linguistic Diversity in South Asia: studies in regional, social and functional variation*. Bloomington: Indiana University Research Center in Anthropology. Folklore and Linguistics.

Fishman, J. A. (2004). *Ethnicity and supra-ethnicity in corpus planning: The hidden status agenda in corpus planning*. Nations and Nationalism.

Fishman, J. A. (2006). Language Policy and Language Shift di hundirê *An Introduction to Language Policy: Theory and Method de*. Oxford: Blackwell Publishing.

Hornberger, N. (1988). *Bilingual education and language maintenance: A Southern Peruvian Quechua case*. Dordrecht: Foris.

Hornberger, N. H. (2006). Frameworks and Models in Language Policy and Planning. di hundirê *An Introduction to Language Policy: Theory and Method de*. Oxford: Blackwell Publishing.

Kaplan, R. & Baldauf, R. (1997). *Language Planning: From practice to theory*. Clevedon: Multilingual Matters.

Keller, G. D. (1983). What Can Language Planners Learn from the Hispanic Experience with Corpus Planning in the United States? Di hundirê *Progress in Language Planing*. Berlin: Mouton Publishers.

Kloss, Heinz. (1969). *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*. Quebec: International Center for Research on Bilingualism.

Kurt, Ş. (2020). *Türkiye’de Kürtçe Öğretim Deneyiminin İncelenmesi (1968- 2018)*. Teza Doktorayê ya Çapnebûyî. Diyarbekîr: Zanîngeha Dicleyê Enstîtûya Zanistên Civakî. Beşa Ziman û Çanda Kurdî.

Kurt, Ş. (2021). Kürtçe İçin İlk Dil Planlaması Örnekleri: Rojî Kurd ve Hetawî Kurd Dergilerinde Dil ve Eğitim Tartışmaları. *Kebîçeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*. 52(52). r. 261- 278.

Leezenberg, M (2020). *“Vernacularization as Governmentalization: the Development of Kurdish in Mandate Iraq” in Arabic and Alternatives*. rr. 50-76.

Onen, R. (2021). "Perwerdeya Zimanî di Aktivîzma Zimanî da: Tecrûbeya TZP Kurdî" dnd. Akademîya Îsmail Beşikçi ya Payîza 2020an- Perwerde û Hînkirina Kurdî: Model- Tecrûbe- Pêşniyaz. (Ed.) Şehmus Kurt. Istanbul: Weşanên Weqfa Îsmail Beşikçi. rr.27-44.

Orak Reşitoğlu, S. (2022). *Minaka Standardkirina Kurdiya Kurmancî: Kovarên Hawar û Ronahiyê*. Teza Doktorayê ya Neçapkirî: Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ricento, T. (2006a). Theoretical Perspectives in Language Policy: An Overview. di hundirê *An Introduction to Language Policy: Theory and Method de*. Oxford: Blackwell Publishing.

Ricento, T. (2006b). Language Policy: Theory and Practice – An Introduction. di hundirê *An Introduction to Language Policy: Theory and Method de*. Oxford: Blackwell Publishing.

Romaine, S. (2013). *The Bilingual and Multilingual Community in The Handbook of Bilingualism and Multilingualism* (Edited by Tej K. Bhatia and William C. Ritchie).

Schiffman, H. (1996). *Linguistic Culture and Language Policy*. London: Routledge.

Schiffman, H. (2006). "Language Policy and Linguistic Culture" Ricento, Thomas. (Ed.). *An Introduction to Language Policy (111-125)*. Oxford: Blackwell Publishing.

Yonat, M. (2023). Duzimanî û Hîs Analîzek li ser Duzimanîya Kurdî-Tirkî. *Mukaddime Dergisi*. 14(Hejmarê Taybet 1), rr. 28-47.

Çavkanîyên Dijîtal

<https://www.wmezopotamyaye.org/ku/weqif/2-vizyon>

<https://www.wmezopotamyaye.org/ku/weqif/1-armanc>

<https://www.wmezopotamyaye.org/ku/d/naveroken/90-hejmar-12an-ya-quotfolklor-mequotyederket.html>

<https://www.wmezopotamyaye.org/ku/d/wesan/1-rebera-rastnivisine.html>

<https://www.wmezopotamyaye.org/ku/d/wesan/6-ferhenga-tegihen-hiquqe.html>

<https://www.wmezopotamyaye.org/ku/kovar/>

<https://www.wmezopotamyaye.org/>

<https://www.wmezopotamyaye.org/ku/d/wesan/30-kurdizan---1.html>

Extended Abstract

Language is so important for societies that it has been used for many purposes. In order to achieve this goal, there is a need for activities such as language planning. This work is mostly done in the context of language planning. Language planning can be done for many different purposes and this work consists of corpus, status and acquisition work. The subject of this study is the Mesopotamia Foundation's language planning activities. In order to do this work, we benefited from literature and met with the founder, manager and coordinator of the Foundation. With this study, we tried to introduce and evaluate the activities of the foundation in the context of language planning. The importance of this work is that language planning is given in a theoretical way. This also helps us to introduce and evaluate the work, methods and language planning methods of the Mesopotamian Foundation.

This work consists of three parts. The first part is about the background of language planning. In this chapter, corpus planning, status and reception are discussed and the theoretical background of language planning is given. In the second part, the work and planning activities of Kurmanji Kurdish have been briefly discussed and the activities of several institutions have been introduced. In the third part, the Mesopotamia Foundation's language planning activities have been discussed. In order to further evaluate and introduce the activities of the Mesopotamia Foundation, we took advantage of the literature and met with the volunteers, managers and founders of the foundation.

The research revealed that the Mesopotamia Foundation is established with the aim of building a university, that is, it is established with the aim of planning admissions. He also conducts status planning with some of his work, but he does most of the corpus work. It can also be seen that among the works of the corpus, the most standardization and modernization works are done. We can also say that the Mesopotamia Foundation, except for a few points, works according to the principles of language planning and provides important support to the language planning process.